

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Кафедра цивільного процесу

ЦИВІЛЬНИЙ ПРОЦЕС НА ЗЛАМІ СТОЛІТЬ

Матеріали науково-практичної конференції,
присвяченої 50-річчю заснування кафедри цивільного процесу

(м. Харків, 20–21 жовтня 2016 року)

За загальною редакцією професора К. В. Гусарова

Харків
«Право»
2016

УДК 347.9
ББК 67.310я431
Ц85

Ц85 **Цивільний процес на зламі століть : матеріали наук.-практ. конф., присвяч. 50-річчю заснування каф. цив. процесу (м. Харків, 20–21 жовт. 2016 р.) / за заг. ред. К. В. Гусарова. – Х. : Право, 2016. – 164 с.**

ISBN 978-966-937-089-1

Тези доповідей учасників конференції присвячені 50-річчю заснування кафедри цивільного процесу Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, яка почала функціонувати як самостійний науковий підрозділ вищого навчального закладу 1 вересня 1966 р. на виконання наказу Міністра вищої та середньої спеціальної освіти УРСР № 262 від 27 квітня 1966 р. За півстолітню діяльність науковий колектив кафедри здійснив вагомий внесок у розвиток науки цивільного процесуального права як на теренах України, так і за її межами, брав активну участь у вдосконаленні цивільного процесуального законодавства, тим самим затвердивши свій науковий та професійно-практичний авторитет як впливової процесуальної цивілістичної наукової школи.

Для науковців, викладачів, студентів юридичних ВНЗ і всіх, хто цікавиться питаннями цивільного процесу.

УДК 347.9
ББК 67.310я431

ISBN 978-966-937-089-1

© Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, 2016
© Оформлення. Видавництво «Право», 2016

СУБ'ЄКТИ ПРОЦЕСУАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Гузе К. А.,

*кандидат юридичних наук, асистент кафедри цивільного процесу
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ТЕОРЕТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ ЗДІЙСНЕННЯ ПРОКУРОРОМ ПРЕДСТАВНИЦТВА ІНТЕРЕСІВ ДЕРЖАВИ В СУДІ

Верховною Радою України 2 червня 2016 р. прийнято Закон України «Про внесення змін до Конституції України (щодо правосуддя)», відповідно до якого п. 3 ст. 131¹ Конституції України на прокуратуру покладено «представництво інтересів держави в суді у виключних випадках і в порядку, що визначені законом». Водночас повноваження по здійсненню представництва в суді інтересів громадянина, що були передбачені в п. 2 ст. 121 Конституції України (відповідна стаття виключена з її тексту), з функцій прокуратури виключені.

Запровадження таких змін є відтворенням позиції експертів Венеціанської комісії, що висловлена у висновку CDL-AD(2013)025 від 14 жовтня 2013 р. на проект Закону України «Про прокуратуру», попередньому висновку CDL-PI(2015)016 від 24 липня 2015 р. «Щодо змін до Конституції України в частині правосуддя», в яких було рекомендовано передати повноваження по захисту інтересів громадян, які це право самостійно не можуть реалізувати, центрам безоплатної правової допомоги.

Таким чином, можна спостерігати продовження започаткованої в Законі України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 р. (далі – Закон) та процесуальному законодавстві в 2012–2015 рр. державної політики щодо послідовної мінімізації ролі прокурора в суді поза межами кримінальної сфери. Звуження повноважень прокуратури при здійсненні конституційної функції представництва і, як наслідок, зосередження її діяльності на захисті інтересів держави в суді зумовлюють необхідність у подальшій ревізії правових норм, які регулюють участь прокурора у цій сфері.

В абз. 1 ч. 3 ст. 23 Закону передбачено, що прокурор здійснює представництво в суді законних інтересів держави у разі порушення або загрози порушення інтересів держави, якщо захист цих інтересів не здійснює або неналежним чином здійснює орган державної влади, орган місцевого самоврядування чи інший суб'єкт владних повноважень, до компетенції якого віднесені відповідні повноваження, а також у разі відсутності такого органу.

З аналізу наведеної норми Закону випливає, що чинне законодавство не розкриває зміст дефініції «інтереси держави».

При з'ясуванні сутності інтересів держави та можливості прокурора здійснювати представництво відповідних інтересів обов'язково слід враховувати специфічний характер реалізації «державою Україною» своїх інтересів у національних судах. Так, у ч. 4 ст. 38 ЦПК України передбачено, що в порядку цивільного судочинства дер-

жаву представляють відповідні органи державної влади в межах їх компетенції через свого представника. При цьому, згідно з ч. 2 ст. 45 ЦПК України, прокурор, який звернувся до суду в інтересах держави, в позовній заяві (заяві) самостійно визначає, в чому полягає порушення інтересів держави, та обґрунтовує необхідність їх захисту, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах. Під останнім, згідно з п. 5 рішення Конституційного Суду України (далі – КСУ) № 3-рп/99 від 8 квіт. 1999 р. (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді), треба розуміти орган, на який державою покладено обов'язок щодо здійснення конкретної діяльності у відповідних правовідносинах, спрямованої на захист інтересів держави. Таким органом відповідно до статей 6, 7, 13 та 143 Конституції України може виступати орган державної влади чи орган місцевого самоврядування, якому законом надано повноваження органу виконавчої влади. Останній фактично є позивачем у справах, порушених за позовною заявою прокурора (ч. 2 п. 5) [1].

Визначальною ознакою органів державної влади є наділення лише їх державно-владними повноваженнями, які забезпечують належне виконання цими органами функцій та завдань української держави, що і відокремлює їх від інших державних і недержавних інституцій. Своє юридичне вираження державно-владні повноваження органу державної влади знаходять у його компетенції, складовими якої є коло питань, що належать до предмета відання конкретного державного органу, та повноваження щодо їх реалізації [2, с. 239; 3, с. 235; 4, с. 33]. Саме наявність у державного органу, який виступає позивачем у справі, порушеної за позовною заявою прокурора, владних повноважень з притаманним йому предметом відання у сукупності з підставами представництва інтересів держави, що передбачені в абз. 1 ч. 3 ст. 23 Закону, виступають тими критеріями, за якими суд може перевірити правомірність звернення прокурора в інтересах держави.

Таким чином, під поняттям «інтереси держави» як об'єкта прокурорського представництва в суді необхідно розуміти коло інтересів держави (політичних, економічних, соціальних тощо), що входять до предмета відання (компетенції) органів державної влади, місцевого самоврядування, яким законом надано повноваження органу виконавчої влади, і підлягають захисту прокурором в суді [5, с. 305; 6, с. 10].

На підставі цього висновку та враховуючи, що для органу державної влади характерним є наділення його владними функціями, словосполучення «чи інший суб'єкт владних повноважень» необхідно виключити зі змісту абз. 1 ч. 3 ст. 23 Закону, оскільки воно виступає конститутивною ознакою суб'єктів, в компетенцію яких закон ввіряє представництво інтересів держави в суді, і з точки зору законодавчої техніки не може виступати самостійним елементом норми права.

Крім того, зважаючи на сформульовану вище дефініцію «інтереси держави» як об'єкта прокурорського представництва в суді та ознаки, які властиві цьому поняттю, слід критично оцінити деякі висновки КСУ щодо права прокуратури України здійснювати представництво інтересів держави в особі окремих суб'єктів правової діяльності. Так, у абз. 3 п. 4 вищезгаданого рішення Суд зазначив, що «інтереси держави можуть збігатися повністю, частково або не збігатися зовсім з інтересами державних органів, державних підприємств та організацій чи з інтересами господарських товариств з часткою державної власності у статутному фонді. Проте держава

може вбачати свої інтереси не тільки в їх діяльності, але й в діяльності приватних підприємств, товариств». Іншими словами, КСУ в межах здійснення прокуратурою представництва інтересів держави допускає можливість захисту цим державним органом прав та інтересів юридичних осіб (державних підприємств, господарських товариств), які здійснюють підприємницьку діяльність і є самостійними суб'єктами господарювання. При цьому Судом не враховуються особливості поширення законної сили судового рішення, в резолютивній частині якого вказується про суб'єктивні права та обов'язки саме юридичної особи, а не держави. Об'єктом охорони в цьому випадку виступає суб'єктивне право юридичної особи (державного підприємства, господарського товариства), а не державний інтерес, як це може здаватися на перший погляд. Принагідно слід відзначити, що національне законодавство не наділяє юридичних осіб правом виступати в суді від імені держави, адже, виходячи з вищевказаної ч. 4 ст. 38 ЦПК України, відповідне право надається органам державної влади, органам місцевого самоврядування (хоча останні і наділяються статусом юридичної особи).

Таким чином, звернення й участь прокурора у справі на захист суб'єктивних прав та інтересів державних підприємств чи господарських товариств є необґрунтованими, оскільки вони є самостійними суб'єктами правових, у тому числі процесуальних, відносин. У цьому зв'язку слід підтримати положення, передбачені в абз. 3 ч. 3 ст. 23 Закону, згідно з якими не допускається здійснення прокурором представництва в суді інтересів держави в особі державних компаній. Утім не лише інтереси останніх не можуть бути об'єктом захисту прокурора в суді, а й права та інтереси всіх державних підприємств чи господарських товариств незалежно від їх форми власності.

Отже, в першому реченні абз. 3 ч. 3 ст. 23 Закону словосполучення «державних компаній» необхідно замінити словами «державних підприємств, господарських товариств» та викласти його в такій редакції: «Не допускається здійснення прокурором представництва в суді інтересів держави в особі державних підприємств, господарських товариств, а також у правовідносинах, пов'язаних із виборчим процесом, проведенням референдумів, діяльністю Верховної Ради України, Президента України, створенням та діяльністю засобів масової інформації, а також політичних партій, релігійних організацій, організацій, що здійснюють професійне самоврядування, та інших громадських об'єднань».

Література

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Вищого арбітражного суду України та Генеральної прокуратури України щодо офіційного тлумачення положень статті 2 Арбітражного процесуального кодексу України (справа про представництво прокуратурою України інтересів держави в арбітражному суді) [Електронний ресурс] : справа № 1–1/99, рішення № 3-рп/99 від 8 квіт. 1999 р. // Конституційний Суд України : офіц. веб-сайт. – Режим доступу: <http://www.ccu.gov.ua/sites/default/files/ndf/3-rp/99.rtf>.
2. Конституційне право України : підручник / М-во освіти і науки України, Нац. юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого ; за ред.: В. П. Колісник, Ю. Г. Барабаш. – Х. : Право, 2008. – 416 с.
3. Кравченко В. В. Конституційне право України : навч. посіб. / В. В. Кравченко. – Вид. 4-ге, випр. та допов. – К. : Атіка, 2006. – 568 с.

4. Колодій А. М. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні : підручник / А. М. Колодій, А. Ю. Олійник. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К. : Юрінком Інтер, 2007. – 504 с.
5. Цивільне судочинство України: основні засади та інститути : монографія / за ред. В. В. Комарова ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х. : Право, 2016. – 848 с.
6. Гузе К. А. Представництво прокурором інтересів громадянина або держави в цивільному судочинстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / К. А. Гузе ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Х., 2015. – 21 с.

*Кондрат'єва Л. А.,
кандидат юридичних наук, доцент кафедри правосуддя
Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича*

ПРАВОВА ПРИРОДА ПРЕДСТАВНИЦТВА

Правова природа інституту представництва була і залишається об'єктом дослідження науковців різних галузей як матеріального, так і процесуального права. Але значний доробок у дослідження цієї проблематики внесли вчені-процесуалісти. Серед вітчизняних науковців чільне місце посідають Ю. В. Білоусов, С. В. Васильєв, В. В. Комаров, Д. Д. Луспенник, І. А. Павлуник, В. І. Тertiшніков, Ю. С. Червоний, С. Я. Фурса, М. Й Штефан, М. М. Ясинок, які зробили значний внесок у дослідження даного правового інституту. Однак до теперішнього часу немає єдиної точки зору щодо визначення поняття судового представництва. Така прогалина пояснюється в першу чергу відсутністю понятійно-категоріального апарату як додатку до ЦПК, в якому б поряд з визначенням інших дефініцій наводилось би визначення судового представництва як самостійного інституту цивільного процесуального права.

Таке становище, власне, і призвело до існування декількох підходів до розуміння правової природи процесуального представництва. Немає чіткої позиції і щодо визначення самого поняття цивільного процесуального представництва.

Так, на думку упорядників підручника «Цивільний процес України», у науці цивільного процесуального права склалося два основних підходи до розуміння процесуального представництва. За одним із них процесуальне представництво – це сукупність дій, що вчиняються однією особою від імені іншої особи в суді [1, с. 166]. Друга точка зору базується на тому, що представництво – це правовідношення, на підставі якого одна особа вчиняє в суді процесуальні дії від імені іншої особи. Ми приєднуємось саме до другої точки зору, яку відстоює і С. Я. Фурса, яка вважає, що цивільне процесуальне (судове) представництво – це правовідносини, в силу яких одна особа (представник) виконує на підставі повноваження, яке надане йому законом, статутом, положенням чи договором, процесуальні дії у цивільному судочинстві в інтересах іншої особи (довірителя), які спрямовані на захист порушених, оспорюваних та невизнаних прав та інтересів іншої особи, державних чи суспільних інтересів, у результаті чого у представника виникає комплекс процесуальних прав та обов'язків [2, с. 178–179].